

HOE GAAT HET MET DE VLINDERS VAN DE FRIESE MOERASSEN?

Arnout-Jan Rossenaar

Het gaat niet goed met de Friese moerasvlinders: de Rode vuurvlinder is verdwenen, de Grote vuurvlinder en het Veenhooibeestje komen nog maar op één plaats voor. De Zilveren maan en de Aardbeivlinder zijn nog aan te treffen in enkele Friese moerassen, maar gaan achteruit. Voor het herstel van de Zilveren maan, de Aardbeivlinder en de Grote vuurvlinder vormt soortgerichte monitoring een belangrijk instrument.

Friesland is rijk aan moerassen. Bovendien stonden in het begin van deze eeuw in de winterperiode grote delen van de provincie onder water: de zogenaamde "Friese boezem" (Schotsman, 1988). Grote delen van Friesland hadden daardoor een bijzonder moerassig karakter. De provincie heeft een grote variatie aan bodemtypen: hoogveen, laagveen, dekzand, zeeklei, beekklei en duinzand. Als gevolg van het natte karakter en de grote variatie aan bodemtypen is de verscheidenheid van de Friese moerassen groot.

MOERASVLINDERS

De Friese moerassen hebben doorgaans, in tegenstelling tot elders in Nederland, een redelijke omvang. Grote moerassen hebben vaak een grotere variatie aan typen leefgebied dan kleine moerassen. Er komen bovendien dikwijls veel verschillende

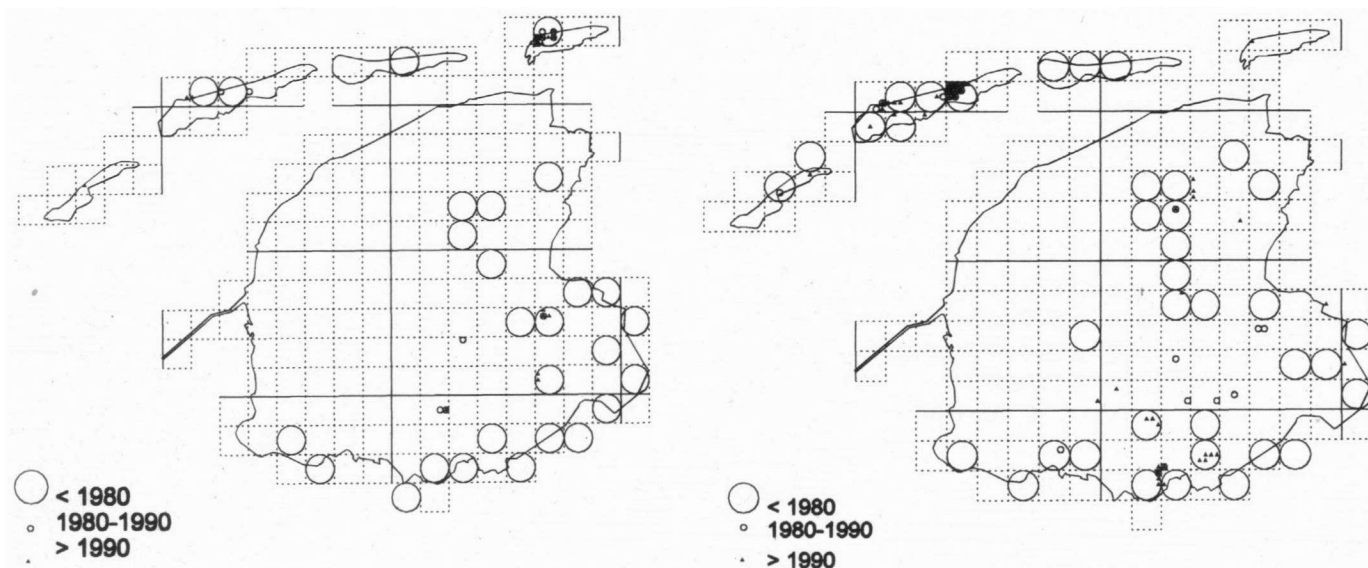
De Grote vuurvlinder, in Friesland alleen nog in de Rottige Meenthe

foto Henk Jan Kievit

soort	aantal gebieden in Friesland 1990-1998	terreintype	voorkomen
Rode vuurvlinder	0	natte beekdalen	uitgestorven in 1955
Grote vuurvlinder	2	laagveenmoeras	zeer zeldzaam: Rottige Meenthe, verdwenen uit Bancopolder
Zilveren maan	5	laagveenmoeras, beekdalen, duingrasland	vrij zeldzaam Terschelling
Aardbeivlinder	5	laagveenmoeras, beekdalen, duingrasland	zeldzaam, ZO Friesland, Waddeneilanden
Veenhooibeestje	1	hoogveen	alleen Fochteloërveen

Tabel 1: Karakteristieke moerasvlinders in Friesland

moerasplanten voor. De Friese moerassen vormen door deze variatie een geschikt leefgebied voor diverse dagvlinders. Vlinders zijn voor het voltooien van hun levenscyclus sterk afhankelijk van een bepaald type leefgebied met voldoende waardplanten (=voedselplant voor de rups) én voldoende grote grassen en nectarplanten. Ze stellen daarnaast vaak strenge eisen aan de vegetatiestructuur. Vlinderpopulaties reageren snel op (kleine) veranderingen in hun leefgebied en zijn daardoor goede indicatoren voor de kwaliteit van een gebied. Een beperkt aantal soorten heeft een voorkeur voor moeras als leefgebied en is zelfs min of meer karakteristiek voor moerassen: de 'moerasvlinders' (tabel 1). De beroemdste Friese moerasvlinder is zonder twijfel de Grote vuurvlinder, die pas in 1915 nabij Wolvega in Nederland werd ontdekt. De soort heeft diverse Friese laagveenmoerassen bevolkt en komt nog steeds in de Rottige Meenthe. Uit de Bancopolder is

Figuur 1. De verspreiding van de Aardbeivlinder (links) en de Zilveren maan (rechts) in Friesland.

de soort waarschijnlijk inmiddels verdwenen (Rossenaar, 1998). De rups leeft van Waterzuring en heeft daarbij een sterke voorkeur voor planten in jonge verlandingsvegetaties met een open structuur en een warm microklimaat. Door het verdwijnen van veel leefgebied door de natuurlijke ontwikkeling in de moerassen wordt deze soort nu sterk bedreigd.

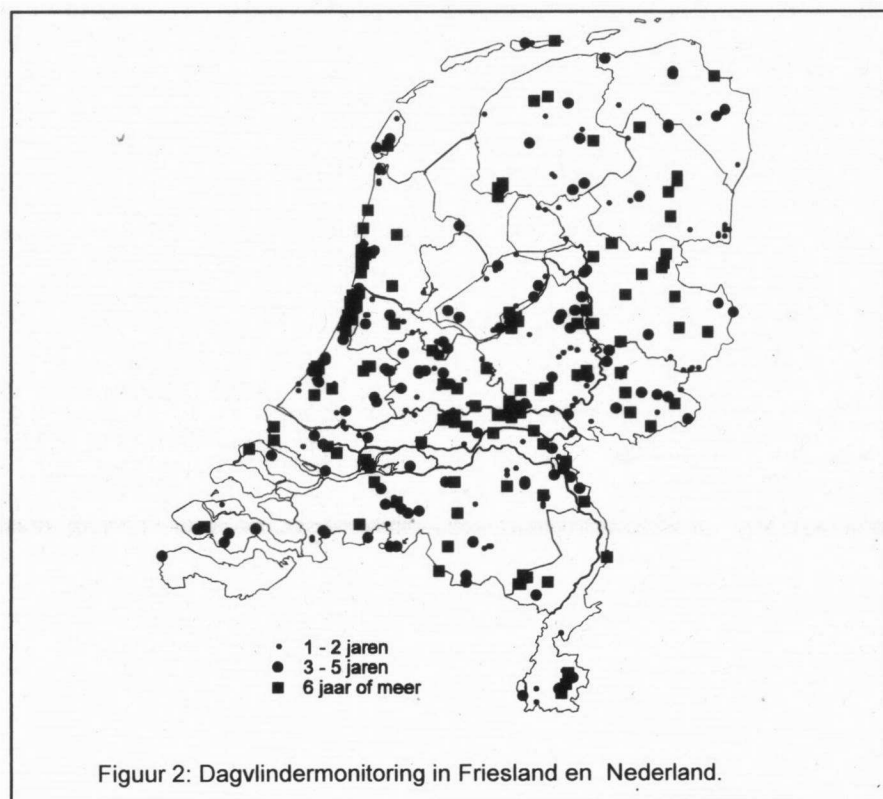
Een andere vuurvvlinder, de Rode vuurvvlinder kwam tot 1946 voor in de Friese beekdalen, maar is daarna volledig uit Nederland verdwenen. De rups leeft op de algemene Veldzuring. De soort is waarschijnlijk door de ontwatering van de beekdalmoerassen en het goeddeels verdwijnen van de dotterbloemhooilanden uit Friesland en daarmee uit Nederland verdwenen. Helaas kunnen we dit nu niet meer in Nederland onderzoeken.

De Zilveren maan komt nog voor in schrale, natte tot vochtige graslanden en bloemrijk rietland met Moerasviooltje. Op Terschelling vinden we de soort in droog duingrasland met Hondsviooltje. De Zilveren maan is in Friesland een zeldzame soort. De soort gaat in Nederland sterk achteruit. De soort heeft in NO-Friesland een bolwerk in het Houtwiel en het Ottema-Wiersema-reservaat (Nijland, 1991 ; Veling & Ketelaar, 1997). Verder treffen we nog populaties aan in de Rottige Meenthe, de Lindevallei, het Oosterschar en op Terschelling (figuur 1). Incidenteel wordt de soort in

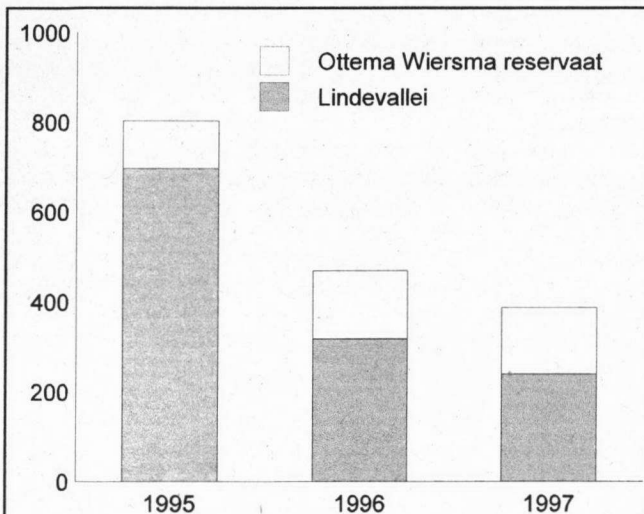
andere gebieden waargenomen. De Aardbeivlinder leeft in vochtige schrale hooilanden en in droge schrale duingraslanden en heiden. De meest gebruikte waardplant is Tormentil. Vanaf het begin van de jaren zestig gaat deze soort in Nederland sterk achteruit. De soort heeft maar enkele populaties in het zuidoostelijk

deel van Friesland: het Wynjeterperschar, de Dellebuursterheide en het Oosterschar (Veling & Ketelaar, 1997). Uit NO-Friesland is de soort in de vijftiger jaren verdwenen (figuur 1). De soort is recent ook waargenomen op Schiermonnikoog en Terschelling.

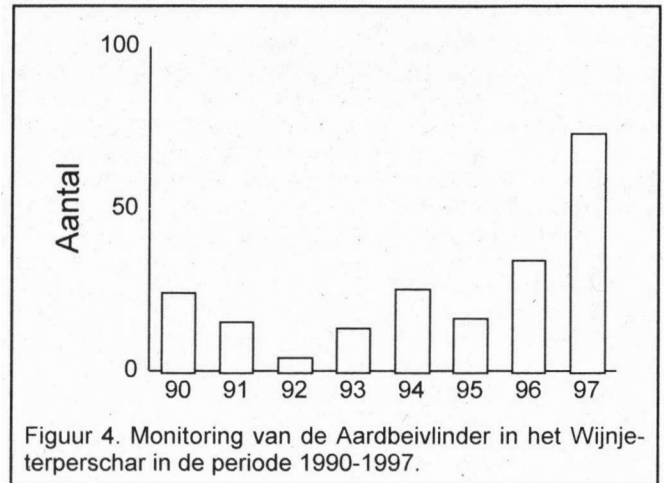
Het Veenhooibeestje is een karakter-

Figuur 2: Dagvlindermonitoring in Friesland en Nederland.

Figuur 3. Totale aantallen Zilveren manen, geteld in twee soortgerichte monitoringroutes in Friesland in de periode 1995-1997.

Figuur 4. Monitoring van de Aardbeivlinder in het Wijnjetperschar in de periode 1990-1997.

ristieke vlinder van hoogvenen. Deze soort is in de negentiger jaren zeer snel achteruit gegaan in Nederland en nu een van de meest bedreigde Nederlandse dagvlinders. In 1998 is hij, nog in het Friese deel van het Fochteloërveen, waargenomen. De rups leeft van Eenarig wollegras of Pijpestrootje en is vermoedelijk erg gevoelig voor overstromingen van het leefgebied in de winter (Wynhoff, 1998).

VLINDERMONITORING

Vlindermonitoring is het systematisch volgen van de vlinderstand. Vragen als hoe gaat het met de vlinderstand in Nederland? En met welke soorten gaat het in het terrein goed na het veranderen van het beheer kunnen beantwoord worden. De Vlinderstichting is in 1990 samen met het Centraal Bureau voor de Statistiek (CBS) gestart met het dagvlindermonitoringproject (Van Swaay, 1996). Het doel van dit project is om actuele veranderingen in de dagvlinderstand in Nederland te verzamelen. Met het monitoringproject houden we zo de vinger aan de pols. De mogelijke oorzaken van veranderingen kunnen achterhaald worden. Verspreid over het hele land zijn routes uitgezet die overal op dezelfde manier worden geteld. Gedurende het hele seizoen wordt elke week genoteerd welke vlindersoorten er voorkomen en in welke aantallen. Voor zeldzame soorten worden er speciale soortgerichte routes ingericht. Hierbij worden soms eitjes geteld in

plaats van vlinders, bijvoorbeeld bij het Gentiaanblauwtje en de Grote vuurvlinder. Voor soorten die slechts in weinig gebieden voorkomen, is monitoring nog belangrijker, omdat er maar een klein 'ongelukje' hoeft plaats te vinden met het beheer en de soort is verdwenen.

ZORGWEKKEND

De Vlinderstichting ontvangt van de Friese moerasvlinders steeds minder waarnemingen. Het is niet duidelijk hoe we dit moeten interpreteren. Want er zijn in Friesland slechts enkele mo-

onitoringroutes, waar vlinders systematisch worden geteld (figuur 2). Bovendien liggen er maar enkele van deze routes in moerassen. Het gevolg is dat we eigenlijk niet goed weten hoe het met de vlinders van de Friese moerassen gaat. In de figuren 3 en 4 worden van de Zilveren maan en de Aardbeivlinder de eerste resultaten van de soortgerichte monitoring in Friesland getoond.

De Zilveren maan doet het in de terreinen niet zo goed. De oorzaak is dat veel terreinen een te ruige en dichte structuur krijgen. De populaties in het zuiden van de provincie staan waarschijnlijk in verbinding met de grootste populatie van Nederland in N.W.-

De Zilveren maan vliegt nog in enkele moerassen in Friesland

foto Henk Jan Kievit

Overijssel.

De Aardbeivlinder gaat als positieve uitzondering in het Wynjeterperschar vooruit. Mogelijk is dit een gevolg van succesvol natuurherstel en beheer in dit reservaat. Maar op veel andere plaatsen in Friesland (bijvoorbeeld in het Oosterschar) en Nederland is de soort afgenomen of verdwenen. De Rode vuurvlinder is reeds verdwenen uit Friesland. De Grote vuurvlinder overleeft slechts in de Rottige Meenthe (Rossenaar, 1998) Het Veenhooibeestje staat op het punt van verdwijnen (Wynhoff, 1998).

DE BOODSCHAP

Het gaat niet goed met de Friese moerasvlinders. Veel soorten komen nog maar op één of enkele plekken voor

en gaan zowel in Friesland als in Nederland achteruit. Dat is jammer, want de Friese moerassen staan na jaren van ontginning en intensieve exploitatie aan het begin van hun herstelperiode. Dagvlindermonitoring levert een belangrijke bijdrage aan het nauwgezet volgen van de veranderingen in de vlinderfauna. De oorzaken van de achteruitgang van de Friese moerasvlinders zijn: verdroging, verzuring en eutrofiëring, veranderingen in het beheer en de versnippering van de Friese moerassen. Het is verheugend dat er op veel plaatsen herstelprojecten worden uitgevoerd. Om de effecten van deze herstelmaatregelen op de moerasvlinders echter te kunnen volgen is monitoring nodig. Het is daarbij van belang dat de monitoring al plaatsvindt, voordat de herstelmaatregelen

worden uitgevoerd. Anders is het onmogelijk om vooraf aan te kunnen geven hoe de herstelmaatregelen het best kunnen worden uitgevoerd en achteraf of de maatregel voor de vlinders tot succes heeft geleid. Het inrichten van monitoringsroutes in Friese moerassen voor vlinders vormt dus eigenlijk dé basis voor het kunnen vaststellen van succesvol herstel van de moerasvlinders. Friese vrijwilligers én terreinbeheerders spelen daarbij een heel belangrijke rol. Iedereen kan een bijdrage leveren aan het herstel door het komende jaar naar vlinders te kijken in een moeras in de buurt. Misschien kunnen er nog wel nieuwe vindplaatsen van de Zilveren maan worden ontdekt of constateert u ook een toename van de Aardbeivlinder.

LITERATUUR

- Nijland, F., 1991. De Zilveren maan in het Ottema-Wiersema reservaat. *Vlinders* 6(2):20-27.
- Rossenaar, A.J.G.A., 1998. Overlevingsplan Grote vuurvlinder. Rapportnr. VS 98.28. De Vlinderstichting, Wageningen.
- Schotsman, N., 1988. Onbemest grasland in Friesland. Rapport Provincie Friesland, Leeuwarden.
- Van Swaay, C.A.M., 1996. Handleiding Dagvlindermonitoring. De Vlinderstichting, Centraal Bureau voor de Statistiek Wageningen/ Voorburg.
- Veling, K. & Ketelaar, R., 1997. De Zilveren maan en de Aardbeivlinder in het Houtwiel en It Bûtenfjild. Rapportnr.: VS 97.26 De Vlinderstichting, Wageningen.
- Wynhoff, I., 1998. Veenhooibeestje, verdroogd of verdronken? Rapportnr. VS 98.12. De Vlinderstichting, Wageningen.

Drs. A.J.G.A. Rossenaar, De Vlinderstichting, postbus 506, 6700 AM Wageningen